

ciële vrijheid van godsdienst werden rooms-katholieken geweerd uit openbare functies. Maar ook binnen het protestantse kamp was de eenheid ver te zoeken. De Hervormde Kerk alleen al bevatte een breed scala aan opvattingen en stromingen, van orthodox tot vrijzinnig.

De scheiding tussen kerk en staat werd ook niet geïmplementeerd zoals tegenwoordig gebruikelijk is. Zo werden op het openbaar lager onderwijs 'Christelijke en maatschappelijke deugden' onderwezen, 25 waarbij de nadruk viel op de ethische en morele kant van het geloof. Verder was er in 1816 een reglement voor het bestuur van de Hervormde Kerk ingevoerd door Willem I. Het kerkbestuur kwam in handen van een door de koning benoemde elite. Een ander gevolg was dat de predikanten in dienst van de overheid waren en in principe aan de plaatselijke gemeente geen verantwoording schuldig waren. Ook hun hoogleraren aan de universiteit werden door het Rijk benoemd onder invloed van de kerk. Bij de predikanten ging het om 'de bevordering van christelijke zeden, de bewaring van orde en eendragt, en de aankweeking van liefde voor Koning en Vaderland'.⁶

In deze periode werd ook een aantal veranderingen in liturgie en leer doorgevoerd. Voor sommige orthodoxen ging dit allemaal te ver. Zij wilden het gereformeerde gedachtegoed vasthouden en besloten de Hervormde Kerk te verlaten. Deze 'Afscheiding' vond plaats in 1834. Niet alle ontevredenen verlieten de Hervormde Kerk, zodat ook daar de verdeeldheid bleef.

Door de bestuursstructuur in de Hervormde Kerk konden de theologen aan de universiteiten en de dominees in hun gemeenten min of meer hun gang gaan wat de inhoud van het geloof betreft. Zij lieten zich vooral beïnvloeden door de natuurwetenschap en daarmee door de kritiek op de traditionele interpretatie van de Bijbel. De ontevredenheid hierover nam in de tweede helft van de negentiende eeuw hand over hand toe en er begonnen zich groepen en organisaties te vormen om verandering in de situatie aan te brengen.

Een van de mensen die ontevreden was over het vaarwater waar de Hervormde Kerk in terecht was gekomen, was G. Groen van Prinsterer (1801–1876). Hij vertegenwoordigde een stroming in de kerk die streefde naar het behoud van de oude, orthodoxe waarheden van het geloof en verzette zich tegen de neiging alleen de ethische consequenties van het christendom te belichten. Jezus Christus was im-